

Аңлатма языу.

Укыу предметының дөйөм характеристикаһы

Укытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрзең 11-се класы өсөн башкорт теленән эш программаһы төзөгәндә дөйөм белем биреу стандарттарының федераль компоненты, республика закондары талаптары тормошка ашырыла:

Мәғариф министрлығының 1089-сы номерлы 5.03.2004 йылғы "Дәүләт белем биреу стандарттарының федераль компоненттарын раслау тураһында" Законы;

«Рәсәй Федерацияһы халыктары телдәре тураһында» Законы;

Рәсәй Федерацияһының «Мәғариф тураһында» Законы;

«Башкортостан Республикаһы халыктары телдәре тураһында» законы;

Башкортостан Республикаһының «Мәғариф тураһында» Законы;

15-се урта дөйөм белем биреу мәктәбе муниципаль автономиялы дөйөм белем биреу учреждениеһының «Укыу планы»;

15-се урта дөйөм белем биреу мәктәбенең эш программаларының төзөлөшөн һәм уға талаптарзы билдәләүсе локаль акты.

Укытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрзең 11-се класы өсөн башкорт теленән эш программаһы.

Эш программаһы 34 сәғәткә бүленгән (азнаға 1 сәғәт).

Төзөүсе:

Дәрәслек: Усманова М.Ф., Ғәбитова З.М. Башкорт теле: Укытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрзең 10-11 класс укыусылары өсөн дәрәслек. Өфө: Китап, 2005.

Программа кимәле: базислы

Укытыуының тел буйынса укыу- укытыу методик комплекты:

Укытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрзең башкорт теле буйынса укыусыларзың телмәр үстәреүенә, язма эштәренә, дәфтәр тотоузарына һәм язма эштәр үткәреүгә берзәм талаптар.

Ғәбитова З.М., Толombaев Х.А. Урыс мәктәптәрендә башкорт телен укытыузы ойоштороу буйынса методик кәңәштәр. - Өфө: Башкортостан, 2006.-96 бит.;

Ғәбитова З.М. Телмәр үстәреү дәрәстәре. Башкорт телен дәүләт итеп өйрәнәүселәр өсөн.-Өфө: Китап, 2009.-128 бит.;

Дәүләтшина М.С. Башкорт телен укытыу методикаһы: башкорт теле дәүләт теле итеп укытылған мәктәптәр өсөн.1-се кичәк.- Өфө: Китап,2010.-120 бит.

Укыусылар өсөн тел буйынса укыу- укытыу методик комплекты: Усманова М.Ф., Ғәбитова З.М. Башкорт теле: Укытыу урыс телендә алып барылған мәктәптәрзең 10-11 класс укыусылары өсөн дәрәслек.-Өфө: Китап, 2005.-176 бит.

Программа үзәнсәлектәренең характеристикаһы: Эш программаһы Башкортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан раҫланған «Башкорт теленән программа» (Укытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең I-IX кластары өсөн) нигезендә төзөлдө. Төзөүселәре: Толombaев Х. А., Дәүләтшина М.С., Ғәбитова З. М., Усманова М.Г.- Ижевск: «Книгоград», 2008. Башкортостан Мәғариф Министрлығы тарафынан тәқдим ителгән программа «15-се урта дөйөм белем биреү мәктәбе» муниципаль автономиялы дөйөм белем биреү учреждениеһының «Укыу планы»на ярашлы рәүештә тормошқа ашырыла.

Программа йөкмәткеһе 3 йүнәлештән тора:

телмәр эшмәкәрлеген формалаштырыу;

телдең системаһын (фонетика, орфография, орфоэпия, грамматика, пунктуация) өйрәнеү;

бәйләнешле текст менән эшләргә өйрәтеүҙе күз уңында тоту.

Программаның йөкмәткеһе һәм төзөлөшө

- Балаларҙы һөйләшергә өйрәтеү - үзәк бурыс.
- 11-се кластарҙа башкорт телен өйрәнеү өсөн укытыу планында азнаға 1-әр сәғәт ваҡыт бирелә. Был дәрестәрҙә балаларҙы башкортса һөйләшергә, укырға өйрәтеү бергә алып барыла. Тел менән әҙәби материалдары бергә кушып өйрәнелә (интеграция).
- Лингвистик һәм әҙәби күренештәр, укыу материалы нигезендә, практик кулланыу максатынан сығып өйрәнелә (коммуникатив йүнәлеш).

Укытыу предметының төп йөкмәткеһе

Тыуған илем – Башкортостан - 5 сәғәт

Башкортостан, Башкортостан Республикаһының Рәсәй кимәлендә тоткан урыны, уның байлығы, күренекле шәхестәре, халкы, батырҙары, сәнғәте хаҡында текстар укыу, әңгәмәләр, осрашыуҙар, экскурсиялар ойшоу. Диалогик, монологик телмәр менән эш итә белеүгә өлгәшергә кәрәк.

10-сы класта үтелгәндәрҙе кабатлау.

Башкортостан сәнғәте – 3 сәғәт.

Башкортостан Республикаһында сәнғәт үҫеше. Сәнғәт әһелдәре менән танышыу, улар хаҡында язылған текстар менән танышыу. Грамматика буйынса үзләштерелгән материалды гәмәлдә дөрөҫ кулланыуға өлгөшөү.

Бер составлы һөйләм төрҙәре.

Кемдәр улар сәсәндәр? - 3 сәғәт.

Сәсәндәрҙең йәмғиәт тормошонда тоткан урындары, уларҙың халыҡ шағирҙары, педагогы, тарихсыһы, ил-йорт аҡһаҡалы булыуы тураһында таныштырыу. Сәсәнлек сәнғәте. Исемдәре билдәле һәм әсәрҙәре хәҙергәсә һаҡланған сәсәндәр (Кобағош

сәсэн, Карас сәсэн, Ерәнсә сәсэн, Буранбай – Йәркәй сәсэн). Сәсәндәр ижадында фольклор һәм әзәбиәт традициялары сағылышы.

Эйәртеүле кушма һөйләмдәр. Баш һөйләм һәм әйәрсән һөйләм. Әйәрсән һөйләм төрзәре.

Башкорт ырыулары, шәжәрәләре. – 3 сәғәт.

Башкорт халкының ырыулары менән танышыу. Башкорт шәжәрәләренең язма комарткы буларак матур әзәбиәткә мөнәсәбәте. Укыусылардың үз ырыу шәжәрәһен төзөтөү, улар тураһында һөйләй белеү.

Кушма һөйләмдәр (кабатлау).

Башкорт халык шағирҙары, языусылары – 21 сәғәт.

Башкорт халык шағир-языусылары тураһында белешмә. Улардың тормош һәм ижад юлы менән таныштырыу. Укыусылар һәр шағир, языусы хақында һөйләй белергә һәм улардың әсәрҙәрен танып атай белергә тейеш. Бер телдән икенсе телгә тәржемә итеү; текст өстөндә эшләүгә игтибар арттырыу.

Эйә һөйләм. Әйәрсән хәбәр һөйләм.

Укыусылардың белем кимәленә талаптар.

1. Художестволы, фәнни-популяр һәм публицистик текстарҙы кысқырып етез укыу.
2. Тәкдим ителгән ситуация буйынса һорауҙар бирә белеү, укытыусының (йәки башкалардың) һорауҙарына яуап бирә белеү; яуаптарҙы дөрөҫ интонация менән асыҡ, аңлайышлы итеп әйтеү, һөйләү.
3. Язма йәки телдән сығыш яһау өсөн план төзөй белеү.
4. Үз аллы укылған әзәби сәнғәт әсәрҙәренә язма йәки телдән баһалама бирә белеү.
5. Художестволы әсәрҙәре, фәнни-популяр һәм публицистика әсәрҙәрен айыра белеү.
6. Языусы һүрәтләгән художестволы картиналарҙы уй менән күз алдына баһтырыу; бирелгән тема, һүрәт, картина буйынса һөйләй белеү.
7. Өйрәнелә торған әсәр буйынса телдән һәм язма рәүештә фекер йөрөтөү характерындағы инша языу, һорауҙарға тулы яуап биреү, геройҙарға индивидуаль, сағыштырма, төркөмләп характеристика биреү.
8. Программала күрһәтелгән шиғырҙарҙы яттан белеү; текстты икенсе телгә тәржемә итеп һөйләү.
9. Билдәле әйәле, билдәһез әйәле, әйәһез һөйләм, дөйөм әйәле һәм атама һөйләмдәргә айыра белеү; кешенең әске донъяһын, тәбиғәттең төрлөсә торошон, төрлө хәл-вақиғаларҙы кыска ғына һүрәтләү өсөн бер составлы һөйләмдәргә файҙалана белеү.

Укыу-укытыу программаһында планлаштырылған һөҙөмтәләргә үләштереләүен баһалау.

Класта һәм өйзә башкарыла торған язма эштәр өйрәтеү һәм тикшереү характерында була.

Уларға түбәндәгеләр инә:

- башкорт теленән төрлө типтағы күнегеүзәр;
- тәржемә эштәре (башкорт теленән рус теленә һәм киреһенсә);
- дәреслектәрзәге әзәби текстарға пландар төзөү;
- һораузарға язма яуаптар һәм иншалар;
- тел һәм әзәби материалдар буйынса аналитик һәм дөйөмләштереү тибындағы схемалар, проекттар төзөү.

Башкорт теленең ағымдағы, сирек йәки йыл азағында, шулай ук укыу йылы башында инеү диктанты, зур темаларзан һуң йомғаклау контроль эштәре үткәрелә. Ағымдағы контроль эштәр программаның өйрәнелгән материалын үзләштереүзә тикшереү максатында узғарыла. Уларзың төрө һәм үткәреү йышлығы өйрәнелә торған материалдың катмарлылығынан, укыусыларзың белем кимәленән сығып билдәләнә. Ағымдағы контроль эштәр өсөн укытыусы йә тотош дәресте, йә уның бер өлөшөн генә файзалана ала.

Укыу йылы башында инеү диктанты, сирек һәм йыл азағында йомғаклау контроль эштәре мәктәп администрацияһы менән берлектә төзөлгән график буйынса үткәрелә. Контроль эштәрзә сиректең беренсе көнөндә һәм дүшәмбелә үткәреү тәқдим ителмәй.

Программа материалының үзләштереү кимәле укыусыларзың дәрестәрзә телдән биргән яуаптарына һәм язма эштәренә карап баһалана. Бының өсөн башкорт теленән һәр класта түбәндәге күләмдә контроль эштәр, язма эштәр үткәреү карала: **диктант – 3, изложение – 1, инша – 1 .**

Язма эш төрзәре (изложение, инша) языу укыусыларзың укыу кимәленә, белеменә, мөмкинселегенә карап укытыусы карамағына қалдырыла һәм улар урынына шул ук күләмдә түбәндәге язма эштәр үткәреүгә мөмкин:

- карточкалар менән эш;
- тест;
- һүрәт буйынса һөйләмдәр төзөү;
- текста һөйләмдәрзә һүззәр тәртибе;
- терәк текстар менән инша язырға өйрәнеү;
- һүзлек диктанты;
- һөйләмдәр төзөү;
- һүзлек менән эш;
- һүрәтләү иншаһы;

-синквейн төзөү (слайд төзөү: шәжәрәләр, миңең ғаиләмдең тарихы...)

Календарь-тематик план

№	Дәрес темаһы	Сәғ.	Дәрес төрө	Йөкмәткенең өлөштәре	Дата	
					План.	Үтк.
1-се ярты йыллыҡ – 16 сәғәт						
Тыуған илем – Башкортостан! (5 сәғәт)						
1	Башкортостан картаһы алдында. М. Кәрим. Кайын япрағы тураһында.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Башкортостан Республикаһының территорияһы (әңгәмә); укыусыларҙың телмәрен үстөрөү		
2	Ғ.Дәүләтов. Ағизел.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Башкортостан йылғалары (әңгәмә) укыусыларҙың телмәрен үстөрөү		
3	Д.Мырзакаева. Алтын ай.	1	Үтелгәндәрҙе кабатлау дәресе	Укыусыларҙың белемен баһалау, үтелгәндәрҙе кабатлау		
4	Р. Йәнбәк. Мәңге балкы, Башкортостан!	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Р. Йәнбәк ижады; укыусыларҙың телмәрен үстөрөү		
5	Тыуған илем – Башкортостан! (йомғаҡлау)	1	Үтелгәндәрҙе кабатлау һәм һығымта яһау дәресе	Тема буйынса үтелгәндәрҙе кабатлау, өҫтәлмә мәғлүмәттәр биреү		
Башкортостан сәнғәте. (3 сәғәт)						
6	Р.Әфләтунов. Башкорт бейеүе.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Башкортостан сәнғәте, башкорт бейеүе (әңгәмә); тулы һәм кәм һөйләмдәр		
7	Н.Мусин. Ижадка арналған ғүмер.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Ф. Иҫәнғолов ижады; укыусыларҙың телмәрен үстөрөү		

8	Р. Шәкүр. Йыр.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Укыусыларзың телмәрен үстөрөү; шиғырзың йөкмәткеһен үзләштөрөү		
<i>Кемдәр үл сәсандәр? (3 сәгәт)</i>						
9	Б. Вәлид. Сәсандәр.	1	Катнаш дәрес	Сәсандәрзең халык тормошондағы роле (әңгәмә), сәсандәр ижады менән танышыу; кушма һөйләмдәр		
10	Ғ. Ибраһимов. Конкас сәсән.	1	Яңы тема өйрәнеү дәресе	Тезмә кушма һөйләм (кабатлау)		
11	Изложение языу.	1	Телмәр үстөрөү дәресе	Укыусыларзың белемен баһалау, үтелгәндәрзе системалаштырыу; текст менән эшләү күнекмәләрен үстөрөү		
<i>Башкорт ырыузары, шәжәрәләре. (3 сәгәт)</i>						
12	Хаталар өстөндә эш. Ете ырыу. С. Галин. Шәжәрә.	1	Катнаш дәрес	Башкорт ырыузары тураһында мәғлүмәттәр; шәжәрә (әңгәмә); укыусыларзың тәржемә итеү күнекмәләрен үстөрөү		
13	Д. Мәһәзиев. Үсәргәндәр бүлгә.	1	Телмәр үстөрөү һәм грамматика буйынса кабатлау дәресе	Үсәргән ырыуы (әңгәмә); исемдәрзең килеш ялғаузары (кабатлау)		
14	Контроль диктант. Хәтер саткылары.	1	Үтелгәндәрзе кабатлау дәресе	Укыусыларзың белемен баһалау, үтелгәндәрзе кабатлау		
<i>Башкорт халык шағирзары, языусылары. (21 сәгәт)</i>						
15	Хаталар өстөндә эш. М. Ғафури. Бир кулыңды.	1	Яңы тема өйрәнеү дәресе	М. Ғафуризың тормош юлы һәм ижадын өйрәнеү		

16	Р. Ниғмәти. Йәйге ямғыр.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү дәресе	Р. Ниғмәтиҙең тормош юлы һәм ижады; «Йәйге ямғыр» шиғыры өстөндә эш		
2-се ярты йыллыҡ – 19 сәғәт						
17	Р. Сабитов. Кыр казы.	1	Телмәр үстереү дәресе	«Матурлыҡ – донъяны коткарыр» (әңгәмә); телмәр үстереү		
18	Н. Нәжми. Һинең һиндәй улыңмын мин?	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү дәресе	Н. Нәжмиҙең тормош юлы һәм ижады; укыусыларҙың телмәрен үстереү		
19	Р. Бикбаев. Яңғызлыҡ.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү д	Р. Бикбаевтың тормош юлы һәм ижады; телмәр үстереү		
20	Ә. Атнабаев. Әсәйемә.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү дәресе	Ә. Атнабаевтың тормош юлы һәм ижады; һөйләмдәргә синтаксик анализ		
21	М. Кәрим. Коштар осорам.	1	Яңы тема өйрәнеү дәресе	М. Кәримдең тормош юлы һәм ижадын өйрәнеү		
22	З. Биһшева. Дустарға.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү дәресе	З. Биһшеваның тормош юлы һәм ижады; укыусыларҙың телмәрен үстереү		
23	Р. Ғарипов. Һүзем бар.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү дәресе	Р. Ғариповтың тормош юлы һәм ижады; укыусыларҙың телмәрен үстереү		
24	Кластан тыш укыу. С. Мөхәмәтйәнов. Оло һүзен тыңламаһаң...	1	Телмәр үстереү дәресе	Укыусыларҙың һөйләү телмәрен үстереү		
25	М. Кәримов. Фасылдар. Инша языуға әзерлек.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстереү дәресе	М. Кәримовтың тормош юлы һәм ижады; укыусыларҙың телмәрен үстереү		

26	Инша языу.	1	Телмәр үстөрөү дәресе	Укыусыларзың белемен баһалау, үтелгәндәрзе системалаштырыу.		
27	Хаталар өстөндә эш. Т. Йосопов. Икмәк есе.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Т. Йосоповтың тормош юлы һәм ижады; укыусыларзың телмәрен үстөрөү		
28	Ғ. Хөсәйенов. Вакыт.	1	Телмәр үстөрөү	Укыусыларзың телмәрен үстөрөү		
29	Ә. Хәкимов ижады. Думбыра сыңы.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Ә. Хәкимовтың тормош юлы һәм ижады; укыусыларзың телмәрен үстөрөү		
30	А. Филиппов ижады. Крыло души.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	А. Филипповтың тормош юлы һәм ижады; укыусыларзың тәржемә итеү күнекмәләрен үстөрөү		
31	Йәш языусылар, шағирзәр ижады менән танышыу.	1	Яңы тема өйрәнеү дәресе	Г. Котоева, З. Әхмәтйәнова ижады; укыусыларзың телмәрен үстөрөү		
32	Ә. Үтәбай. Башкортостан.	1	Яңы тема өйрәнеү һәм телмәр үстөрөү дәресе	Ә. Үтәбай ижады; укыусыларзың телмәрен үстөрөү		
33	Контроль диктант. Қырсынташ.	1	Үтелгәндәрзе кабатлау дәресе	Укыусыларзың белемен баһалау, үтелгәндәрзе кабатлау		
34	XI класта үтелгәндәрзе йомғақлау.	1	Үтелгәндәрзе нығытыу дәресе	Үтелгәндәрзе кабатлау һәм нығытыу		

Укыу - укытыу методик кулланмалар исемлеге.

1. Усманова М. Г. Башкорт теле грамматикаһы таблицаларза һәм схемаларза.
2. Башкорт теленән урта мәктәп, гимназия, махсус урта белем биреүсе укыу йорттары укыусылары өсөн күргәзмә әсбап. – Өфө, 2005.
3. Аслаев Т. Х., Атнағолова С.В. Телмәр үстөрөү буйынса сюжетлы картиналар.-Өфө: Китап, 2003.
4. Башкорт әзәбиәте буйынса аудио-видеоәсбап.- Өфө: Башкортостан Республикаһының Мәғариф министрлығы. 2005.
5. Башкорт теле грамматикаһы таблицаларза. Фонетика. Морфология. - Башкортостандың бәләкәй даһийы. Өфө: «Эдвис» укытыу – методика үзәге, 2008.
6. Русско-башкирский словарь: В 2 т. / Под редакцией З.Г. Ураксина.-Уфа: Башкирская энциклопедия, 2005.

Материаль – техник кулланмалар.

- телевизор
- видеоманитофон
- DVD плеер
- компьютер
- принтер

Өзәбиәт исемлеге.

1. Усманова М.Ф., Ғәбитова З.М. Башкорт теле: Укытыу рус телендә алып барылған мәктәптәрҙең 10-11 синыф укыусылары өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2005.
2. Ғәбитова З.М. Телмәр үстөрөү дәресләре. – Өфө: Китап, 2009.
3. Башкортса – русса мәкәлдәр һәм әйтемдәр һүзлеге. – Өфө: Китап, 1994.
4. Әбүбәкирова З.Ф., Әбүбәкирова Х.Е., Дилмөхәмәтов М.И. Мин башкортса укыйым – Өфө: Китап, 2007.
5. Башкорт теле таблицаларҙа, схемаларҙа һәм кағиҙәләрдә. Әбүбәкирова З.Ф.– Өфө, 2006.
6. Тел төҙәткестәр, тизәйткестәр, һанамыштар. Төзөүселәр: Иҫәнғолова Ә.Ф., Дәүләтколова Г.Ш. – Өфө: Эшлекле династия, 2008.
7. Ял минуттары өсөн күнегүҙәр. Методик кулланма. Төзөүселәр: Иҫәнғолова Ә.Ф., Дәүләтколова Г.Ш. – Өфө: Эшлекле династия, 2008.

Интернет –ресурстар:

1. <http://blang.ru/textbooks.php> -сайт для учителя
2. http://www.bashklip.ru/index/bashkirskiy_yazik/0-17 - электронные учебники
3. <http://in-yaz-book.ru/bashkir.shtml> - электронные учебники
4. <http://bash-perevod.ru/> - переводчик
5. <http://ru.yourwebsite.com/www.kitap-ufa.ru/> • словари
6. www.bashklip.ru -онлайн передачи
7. <http://ru.yourwebsite.com/tag>
8. <http://tel.bashqort.com> сайт башкорт теле, который посвящен изучению башкирского языка.
9. http://tel.bashqort.com/index.php?option=com_content..